

révolutionnaire correspond à une base sociale prolétarienne en crise; la ligne de désorganisation sociale à une base sous-prolétarienne; la ligne de réformisme urbain à une base d'aristocratie urbaine et la ligne de corporatisme paternaliste à une base alternativement petite-bourgeoise ou sous-prolétarienne.

Enfin, nous avons établi dans notre enquête au Chili la différence d'efficacité du mouvement des squatters suivant l'enjeu sur lequel portait leur intervention. C'est ainsi que son intervention dans le domaine de la consommation est plus immédiate que dans celui de la production et que son articulation à la lutte politique semble plus facile qu'aux mouvements de transformation idéologique.

Quelques tendances générales peuvent être dégagées à partir d'une réflexion sur ces enquêtes et sur les contradictions qui sous-tendent les mouvements sociaux urbains.

Avant tout, chaque mouvement revendicatif urbain doit, pour être compris, être rapporté au rôle qu'il joue vis à vis des différentes classes sociales en lutte, ce qui est largement fonction de la place structurelle de l'enjeu urbain en question.

Ces effets sur les rapports de classe sont déterminés avant tout par les modes d'articulation des contradictions urbaines avec les autres contradictions de la structure sociale (économiques au niveau de la production, politiques, idéologiques). Ainsi, les mouvements revendicatifs urbains deviennent des mouvements sociaux (c'est-à-dire ayant une influence sur la transformation des rapports sociaux) dans la mesure où ils arrivent à être une composante d'un mouvement politique mettant en cause l'ordre social.

D'autre part, dans la mesure où le gérant des processus de consommation collective (à la base de la problématique urbaine) est de plus en plus l'appareil d'Etat, les mouvements urbains ont tendance à mettre en cause la gestion sociale du mode de vie, concrétisée dans la gestion des équipements de base de la vie quotidienne. Donc, le rôle plus ou moins révolutionnaire des mouvements urbains dépendra dans une large mesure des capacités intégratrices de l'Etat, elles-mêmes dépendantes à la fois des ressources économiques et des rapports de force entre les classes.

Ainsi, le point fondamental à étudier pour comprendre la dynamique de changement des mouvements sociaux urbains est la façon dont s'enchaînent la lutte urbaine et la lutte politique. Ces enchaînements dépendent d'une part de l'enjeu urbain; d'autre part des intérêts sociaux en présence, donc de la base sociale; enfin, l'organisation intervenant dans le mouvement a un rôle décisif, soit qu'elle cherche à lier les contradictions urbaines aux contradictions sociales générales (mouvement social), soit qu'elle cherche à les délier à travers la poursuite d'objectifs spécifiques et limités (revendication-intégration). La recherche devra donc expliquer aussi les déterminants sociaux des orientations propres à chaque organisation.

Et c'est ainsi, en expliquant le sens, le rythme et les objectifs des mouvements sociaux urbains, qu'on expliquera comment les hommes, à partir des problèmes qui les concernent, font et refont leurs villes, c'est-à-dire, d'une certaine façon, leur histoire.

GÁL Éva:

A XX. század eleji budapesti szocialista és radikális politikai erőknek Budapest történetében játszott szerepét nemcsak az határozza meg, mekkora befolyásuk volt annak idején a várospolitikára. Sok tekintetben máig is érvényes és mindenképpen igen figyelemre-méltó az a tudományos és publicisztikai munkásság, amellyel ezeknek az erőknek képviselői a magyarországi munkásszociográfiát megalapozták, sőt a kor szintjén álló városzociológia kezdeti lépéseit is megtették.

Nem mintha Magyarországon a városfejlődés, s különösen Budapest rendkívüli ütemű fejlődése és az ezzel járó pozitív és negatív vonások már korábban is ne keltették volna fel a figyelmet. A XIX. század második felében a kitűnő Kőrösy József, a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal igazgatója és munkatársai voltak azok, akik a tudományos statisztika módszereivel, a maguk idejében igen korszerű és feltétlenül becsületos módon vizsgálták Budapest fejlődésének különböző aspektusait, s eközben óhatatlanul feltárták a kapitalista városfejlődéssel együttjáró számos visszasságot. A hivatal kiadványai már a múlt század vé-

gén felhívták a figyelmet a hallatlanul rossz budapesti lakásviszonyokra és közegészségügyi állapotokra, s bizonyos fokig kimutatták az összefüggést a demográfiai jelenségek és az osztályhelyzet között.

De a budapesti városfejlődésnek ezeket a szembetűnő - és a korabeli sajtóban is bőségesen megvilágított - zavarait először a századelő szocialista polgári és radikális teoretikusai vizsgálták úgy, hogy a jelenségek konstatálásánál mélyebbre hatoltak, az okokat, a mély társadalmi összefüggéseket is vizsgálták, és pusztá sópánkodás helyett megpróbálták a kivezető utat megkeresni. Ők voltak azok, akik kimutatták, hogy a magyarországi, s elsősorban a budapesti városfejlődés visszasságai nem a város, mint olyan, "bűnös" voltából, "züllöttségéből" fakadnak, hanem a kapitalista társadalmi rendszerből; kimutatták, hogy az urbanizálódás progresszív jelenség, s megpróbálták felvázolni a modern, egészséges - a kapitalista profithajza hatása alól kiszabadított - városfejlődés perspektíváit, még ha olykor utópisztikusan is.

Munkásságuk egyik - a mai várostörténész számára nagy forrásértékkel bíró - területe a munkásszociográfia, illetve általában a városi szociográfia. Az önálló kiadványok mellett ennek legfontosabb fórumai a korabeli haladó és polgári liberális folyóiratok voltak, elsősorban a Huszadik Század, a Szocializmus, a Társadalompolitikai Szemle, a Társadalmi Múzeum, a Közgazdasági Szemle, a Szakszervezeti Értesítő, a Munkásügyi Szemle, a Városi Szemle. Az ilyen jellegű írások közül a legérdekesebbek: Békésy Gézának a Közgazdasági Szemle 1905-ös évfolyamában megjelent cikke a budapesti lakásnyomorról; Pikler J. Gyulának, a neves szociológusnak a Városi Szemle 1908. évfolyamában megjelent tanulmánya, (amely azután külön könyvben is megjelent), "Budapest halandósága 1906/1907-ben, különös tekintettel az egyes kerületekre"; Schubert Zsigmond cikke a Szocializmusban (1911/1912): "Hogyan élnek a budapesti asztalosmunkások?". Alpári Gyulának a Huszadik Század 1911-es évfolyamában "Egy számlálóbiztos feljegyzései" címmel megjelent cikke megdöbbentő képet festett az angyalföldi munkások élet- és lakásviszonyairól. Igen érdekes egy - a Közgazdasági Szemle 1917-es évfolyamában megjelent - cikk, "A bécsi munkások életviszonyai", amelyben Kircz Andorné igen részletesen ismertette a bécsi Arbeitsstatistisches Amt által 1912-ben és 1913-ban végzett vizsgálatok eredményeit. Budapest és Bécs sok tekintetben fennálló hasonlóságánál fogva - analóg magyar kiadványok hiányában - módszer-tanilag, s talán még adatszerűleg is sok tanulsággal járhat számunkra a 200 bécsi munkásházartás életmódjának legaprólékosabb - családleírásokat, kiadási strukturát, lakberendezést, táplálkozási szokásokat, művelődési igényeket, stb. magában foglaló - elemzése. A demográfiai tényezők és a társadalmi viszonyok összefüggését vizsgálta Madzsar József, a később kommunistává lett radikális orvos "A meddő Budapest" című, előbb a Városi Szemle-ben, később könyv alakban is megjelent tanulmányában. A külföldi és a magyarországi - elsősorban a budapesti - munkások életkörülményeit hasonlította össze a Szociálpolitikai Szemle 1912. és 1913. évfolyamának megjelent cikksorozatában Vajda Mihály. Kimutatta, hogy a munkabérek tekintetében a magyarországi építőmunkások 3-8-szor, a vasipari munkások 3-6-szor rosszabb helyzetben vannak, mint a fejlett nyugati országokban élő szaktársaik. Az árak viszont, Amerikát leszámítva, itt voltak magasabbak. "A mi állapotaink tartóhatatlansága legmegdöbbentőbben a lakásviszonyok terén mutatkozik... A budapesti lakosság elérte már a végső határt", - írta.

Az urbanisztikai jellegű írások közül mindenekelőtt Harrer Ferencnek "A város mint társadalmi alakulat" című, a Huszadik Században 1906-ban megjelent cikke említendő. Harrer a magyar közéletben akkoriban domináló szerepet játszó konzervatív, agrárius elemek retrográd városellenességével szemben leszögezte, hogy a rohamos városi fejlődés a legszorosabban összefügg az emberiség kulturális haladásával, és annak szükségszerű következménye. Ebben a cikkben Harrer már felveti Nagy-Budapest közigazgatási megteremtésének szükségességét és érdekesen elemzi az urbanizálódás hatását a városkörnyéki településekre, az agglomeráció kialakulásának azóta is ujratermelő ellentmondásait. Ebben a cikkben kifejtett koncepcióját dolgozta ki azután Bárczy Istvánnal közösen 1908-ban megjelentetett Nagy-Budapest javaslatában.

Élénk irodalmi munkásságot fejtett ki a Huszadik Század hasábjain a radikális Wildner Ödön, későbbi fővárosi tanácsnok is: rendszeresen ismertette a külföldi urbanisztikai irodalmat, "Kertvárosok" címmel cikket írt a jövő településformájáról.

A városfejlődés perspektíváit boncolgatta és némiképp utópisztikus javaslatot dolgozott ki Bauer Henrik építész a Szociálpolitikai Szemle 1917. évfolyamában megjelent "Szociáltechnika" című cikkében. Kifejtette, hogy a budapesti lakáskérdés megoldásának útja nem korszerűtlen, un. kisházak lakótelepek (mint pl. a nem sokkal korábban épült Wekerle-

telep) létesítése, hanem a korszerű, városias építésmód fejlesztése. Ezért a területi szétterülés helyett - amely megoldhatatlan közművesítési problémákkal járt, s a cikkíró által retrográdnak ítélt, nem-városias családi házas életforma erősítését jelentette, - a városból kivezető utak mentén magas, szalagházás építkezést javasolt, a házsorok mögött nagy zöldterülettel. A modern, felvonóval ellátott lakóházakba nagy közösségi konyhák és étkezőhelyiségek építését javasolta, hogy meg lehessen szüntetni az elmaradott, kisüzemi családi háztartást; olyan helyiségek építését is szükségesnek tartotta, amelyekben egy-egy ilyen lakóegységen belül megvalósítható a kollektív, korszerű gyermeknevelés, szakképzett pedagógusokkal.

Végül, ha nem is kifejezetten urbanisztikai, hanem konkrét várospolitikai vonatkozásuak Szabó Ervinnek a városi könyvtár és a városi muzeum feladatairól szóló írásai, mégis messze túlmutatnak az aktuális, konkrét várospolitikai feladatokon, és elvi megalapozást is adnak a szocialista váropolitika fontos aspektusainak. S éppen Szabó Ervin elméleti és gyakorlati tevékenysége az a terület, ahol a legjobban látható: a századelő haladó erői, ha nagy harcok és erőfeszítések árán is, mégiscsak tudtak bizonyos befolyást gyakorolni a váropolitikára, a városfejlődésre; elméleti és gyakorlati munkásságuk nem maradt nyomtalan Budapest történetében.

TARJÁNYI Sándor:

A vitában valaki azt mondotta: a centenáriumi nem jelenti azt, hogy a vizsgált korszak problémáiról ne beszéljünk. Én inkább megfordítanám, tudniillik egyszerűen arról van szó, hogy aki valamit mond ebben a témában, az már rendszerint újat is mond. Ennek a témának, általában a váropolitikának a kutatása elég új Magyarországon. Én magam is örülök annak, hogy viszonylag széles körben, éppen a centenáriumi jegyében többen, és reméljük, hogy ezután még többen fognak foglalkozni ezekkel a kérdésekkel. Én egy sajátos körülményre, egy olyan korszaknak a problémáira hívnám fel a figyelmet, amely az eddigi történeti kutatások során nem, vagy pedig más megvilágításban került a közvélemény elé. Hivatkoznék arra, illetve folytatnám azt, amit az eddigi előadások és a korreferátumok során a kollégáim már elmondtak, elsősorban arra az öt és fél esztendőre, amikor a demokratikus blokk bent volt, talán még azt is lehet mondani, hogy a két jobboldali párttal szemben többségben volt a fővárosi törvényhatósági bizottságban.

Persze a kérdés nem ilyen egyszerű, tudniillik az 1925-ös választások során - mint közismert - a demokratikus blokk 128 mandátumot kapott, ebben a Szociáldemokrata Párt is. A másik oldal, a Keresztény Községi Párt 91 mandátumot, a Ripka-féle, Bethlent támogató párt pedig 23 mandátumot. Nem vettem most pillanatnyilag figyelembe a kormányt támogató, hivatalból jelenlévő, vagy tisztüknél fogva jelenlévő tisztviselőket, illetve mandátumviselőket, akiknek száma ekkor 60 volt. Alig egy év múlva, főleg az 1926-os polgármester választás után, egy olyan sajátos körülmény jött létre, amelynek az eredményeként nagyjából három egyenlő csoportra oszlott a törvényhatósági bizottság. Egyrészt a demokratikus blokkból, - ennek felét ekkor már a Szociáldemokrata Párt tette ki - jőpáran, elsősorban a liberális rész Bárczy vezetésével kormánytámogató lett, vagyis egyszerűen beléptek a Ripka pártba. A Wolffistákból is néhány liberálisabb gondolkodású szintén kormánytámogató lett, hozzávéve ehhez a hivatalból jelenlévőket, nagyjából három egyenlő csoport jött létre a törvényhatósági bizottságban. Ez maga olyan érdekes szituáció volt, amely az egész ellenforradalmi korszak folyamán szinte egyedülálló. Talán egy-két példát a főváros környékén lehetne mondani, de jelentőségük nyilván sokkal kisebb, nagyon is helyi jelentőségűek, pl. néhány éven keresztül Ujpesten, Budafokon, Pesterzsébeten, de ezek is a budapesti, fővárosi körülményeknek a hatására.

Tehát sajátos körülmény jött létre, amely körülbelül öt, öt és fél éven keresztül a fővárosi politikát meghatározta. Milyen összefüggésben van ez azzal, amit az előjáróban mondtam? Elsősorban az, hogy bár továbbra is a jobboldal maradt irányadó és döntő a fővárosi politikában, de éppen ennek a furcsa, talán azt is lehetne mondani egy kis tulzással, hogy egyensúly-helyzetnek a következtében egy sor kérdésben kénytelen volt engedni a szélsőséges keresztény párt is. Érdekes módon a mérleg nyelvét a Bethlent támogató Ripka-párt